

**SKUPOVI, RADIONICE,
OBLJETNICE**

7. Doktorska radionica *Mikrohistorija socijalizma*, Pula, 25-28. kolovoza 2021.

Ovogodišnja je doktorska radionica u organizaciji Centra za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma (CKPIS) i Filozofskog fakulteta u Puli okupila dvadesetak sudionika čije teme istraživanja i metodologije uranjaju u pretpostavljene koncepte mikrohistorije socijalizma i tranzicije. Povijest različitih društvenih grupa, radnih kolektiva i lokalnih zajednica, naizgled povezana samo sličnim društveno-političkim kontekstima, na ovoj je radionici inicirala diskusiju o nizu zajedničkih metodoloških i paradigmatičkih pitanja. Mikrohistorija socijalizma je kao tema skupa bila povezana s istraživačkim projektom Hrvatske zaklade za znanost koji se od 2018. godine provodi u CKPIS-u – *Mikrostrukture jugoslavenskoga socijalizma: Hrvatska 1970-1990 (Mikrosocijalizam)*. Igor Duda s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Puli je kao voditelj projekta održao predavanje na radionici, a isto su učinili i suradnici na projektu, Chiara Bonfiglioli, Anita Buhin te Saša Vejzagić, predstavivši rezultate dosadašnjih istraživanja na vlastitim projektnim temama. Radionica je održana na engleskome jeziku zbog kvalitete međusobnog razumijevanja i diskusije doktoranada s domaćih i inozemnih sveučilišta, a objedinila je 15 doktorskih izlaganja. Doktorandima je tako pružena prilika da pronađu prikladne sugovornike i komparativni okvir za svoja istraživanja, a članovima projekta da testiraju vlastite teze i ostvare kontakt s najnovijim idejama i strujanjima u području istraživanja mikrohistorije (socijalizma).

Igor Duda je na samome otvaranju radionice istaknuo potrebu za stvaranjem šireg makropovijesnog okvira u istraživanjima povijesti socijalizma odozdo. Istaknuo je kako studije slučajja iz raznih socijalističkih zemalja, kao i istraživanja uže postavljenih tema iz povijesti socijalističke Jugoslavije mogu doprinijeti slaganju i preslagivanju jednog šireg, globalnog političko-povijesnog konteksta. Povijesti pojedinih općina, tvornica, institucija, kolektiva, pa i susjedstava često predstavljaju sadržajni i dinamičniji, a nerijetko zanemareni istraživački materijal čija upotreba konačno pronalazi svoj smisao na ovim prostorima u posljednjih petnaestak godina. Osim zadovoljstva činjenicom da na radionici sudjeluju doktorandi s raznih sveučilišta, od Sjeverne Karoline i Varšave do Bologne i Beograda, podcrtana je važnost *networkinga* za kvalitetu i budućnost doktorskih istraživanja. Otvorenje radionice zaokruženo je predavanjem posljedektorandice Anite Buhin o samoupravnoj transformaciji kulture. Buhin je na primjerima djelovanja SIZ-a za kulturu u Općini Pula i Karlovac tijekom 1970-ih i 1980-ih prikazala mogućnosti i prepreke samoupravnog socijalizma u praksama kulturnih radnika, s posebnim osvrtom na kreiranje kulturne politike u lokalnim poduzećima.

Drugi je dan radionice započeo predavanjem Chiare Bonfiglioli, predavačice na Sveučilišnome koledžu Cork, o aktivizmu žena radnica unutar poduzeća i općinskih struktura. Na temelju primjera iz Varaždina i Duge Rese Bonfiglioli je u svome predavanju zagovarala paradigmu kontinuiteta aktivnosti žena i aktualnosti ženskog pitanja kroz lokalne sekcije Saveza ženskih društava i Konferencije za društvenu aktivnost žena, s fokusom na aktivizam žena u području socijalne brige i brige o djeci. Sekciju doktorskih prezentacija otvorila je doktorandica Tina Palaić sa Sveučilišta u Ljubljani s prikazom povijesti nastajanja Muzeja ne-europskih kultura kao podružnice slovenskog Etnografskog muzeja i njegovih glavnih aktivnosti. Politiku prikupljanja muzejskih predmeta i njihove prezentacije javnosti Palaić je interpretirala kao model promocije jugoslavenske politike nesvrstanih, osobito principa suradnje i prijateljstva Jugoslavije sa zemljama globalnog juga. U diskusiji koja je uslijedila raspravljano je o percepciji rase u jugoslavenskoj socijalističkoj imaginariji na temelju referenci iz knjige Catherine Baker Race *Race and the Yugoslav Region*. Katarina Beširević sa Sveučilišta u Beogradu je na temelju individualnih iskustava članova neoavangardnog novosadskog kruga predstavila problematiku samopercepcije te položaja i

utjecaja alternativnih, mahom mladih književnika i umjetnika u jugoslavenskome društvu i kulturi tijekom kasnih 1960-ih i ranih 1970-ih. Snaga političkog aktivizma i kritičke misli u radu i djelovanju *Tribine mladih*, prema doktorandici Beširević, iznikla je iz multikulturalne novosadske sredine koju odlikuje prožimanje srpskog, hrvatskog i mađarskog intelektualnog kruga.

Posebnost ruralne sredine u istočnoj Moravskoj, točnije općine Velehrad i njezinog patriotskog svećenstva u Čehoslovačkoj u odnosu na dominantni komunistički narativ o Katoličkoj crkvi bila je studija slučaja doktorandice Mire Markham sa Sveučilišta Sjeverne Karoline u Chapel Hillu. Markham pod terminom *Operacija Velehrad* definira uspješnu akciju lokalne partijske organizacije koja je 1950. u suradnji s režimu odanim svećenicima organizirala tradicionalno vjersko hodočašće pod državnim pokroviteljstvom, koristeći ga ujedno i kao platformu za političku mobilizaciju. Povala se diskusija o transformaciji uloge i simbolike hodočašća za lokalno stanovništvo zbog koje je sredinom 1980-ih taj tradicionalni događaj u Velehradu prerastao u otvoreno protivljenje vjernika režimu. Doktorandica Tatiana Churchulieva-Knight sa Sveučilišta u Kölnu u svojoj je prezentaciji prikazala ulogu folkloru i folklorne glazbe u kulturnoj politici socijalističke Bugarske. Uz pomoć usmene povijesti Churchulieva-Knight pronikla je u svakodnevnicu većinom amaterskih glazbenika koji su nastupali na vjenčanjima, ističući njihovu praktičnost, samoukost i snalažljivost u izradi novih instrumenata i produciranju glazbe. Pitanje budućnosti i perspektive folkloru u suvremenoj Bugarskoj ostavila je otvorenim za diskusiju.

Procesom zapošljavanja kazaških radnika u čeličani regije Karaganda kao jednim od oblika sovjetske diskriminatorne politike prema etničkim Kazahstancima u svojoj se prezentaciji bavio doktorand Jonathan Raspe sa Sveučilišta Princeton. Na primjeru sovjetskog javnog i medijskog diskursa te strogih kriterija za zapošljavanje radnika u tvornici u Termitau s kraja 1950-ih, Raspe je jasno naznačio prepreke s kojima su se kazaški industrijski radnici suočavali u pokušaju da postanu dijelom radničkog miljea sovjetske teške industrije. Dora Tot sa Sveučilišta u Bologni svoju je doktorsku prezentaciju naslovila prema imenu jugoslavenskog humorističnog partizanskog filma *Snadi se, družo*, aludirajući tako na radnu i životnu atmosferu osmero građevinskih inženjera Hidroelektrije tijekom njihovog trogodišnjeg boravka u Alžiru, na radnom mjestu stručnjaka za tehničku suradnju. Neadekvatna pripremljenost stručnjaka pri odlasku, odsutnost pravne, administrativne, a često i logističke podrške te drugačiji uvjeti rada i života prisili su jugoslavenske stručnjake na improvizaciju u rješavanju mnogih problema. Tot je u svome istraživanju zaključila da su svakodnevna iskustva jugoslavenskih inženjera u Alžiru mogla izazvati prijevremeno raskidanje bilateralnih ugovora o investicijskoj suradnji i tako uzdrmati jugoslavensku političko-ekonomsku suradnju sa zemljama u razvoju.

Treći je dan radionice započeo predavanjem poslijedoktoranda Saše Vejzagića o formiranju velikih građevinskih poduzeća na području Zagreba i Međimurja, njihovom ustroju, poslovanju, investicijskoj i kadrovskoj politici te utjecaju udruženog rada na funkcioniranje velikih poslovnih sustava. Vejzagić se osvrnuo i na problematiku suodnosa poduzeća i općine u poslovnom svijetu, utjecaj političkog odlučivanja, tržišta i lokalnih interesa na poslovanje, kao i na uspon tehnomenadžera čije poslovne biografije prati u svojim istraživanjima. Novi blok doktorskih prezentacija otvorio je Zoran Vučkovac sa Sveučilišta u Giessenu svojim prikazom poslovnih i strukturalnih promjena te kriza u Rudniku željezne rude Ljubija na sjeveru BiH, od sredine 1980-ih do početka 1990-ih. Njegov je istraživački fokus zapravo usmjeren na sagledavanje metamorfoze uloge i značaja rudnika u životu lokalnog stanovništva, prvenstveno radništva, tijekom razdoblja ekonomske krize i pada socijalizma, rata u BiH te prvog vala poslijeratne privatizacije. Doktorand Bruno Raguž sa Sveučilišta u Zagrebu predstavio je okvir svog doktor-

skog istraživanja u kojemu istražuje utjecaj Rafinerije nafte Sisak na urbanistički razvoj grada u razdoblju gospodarske ekspanzije poduzeća. U istraživanjima koja predstoje Raguž se planira pomnije baviti pitanjima stambene izgradnje, sufinanciranja izgradnje vrtića i opremanja škola, sportskih i kulturno-umjetničkih aktivnosti te općenito kvalitete života Sišana na koju je Rafinerija imala izravan utjecaj.

Razni oblici devijantnih ponašanja, moralnih zastranjenja i odstupanja od partijske linije u djelovanju članova Gradskog komiteta KPH/SKH Karlovac u prvim poslijeratnim godinama bili su tema prezentacije doktoranda Petra Markuša sa Sveučilišta u Zagrebu. Zahvaljujući Registru sankcioniranih članova Markuš je rekonstruirao koji su problemi najčešće stajali na kušnju ovaj lokalni ogranak avangarde socijalističkog društva. Prakticiranje vjere, šovinistički i nacionalistički istupi, alkoholizam, kao i gospodarski kriminal bili su među najčešćim opasnostima po uzorno ponašanje komunista, a odnos Partije prema devijantnom ponašanju vlastitog članstva ispitano je kroz sociološku teoriju društvene dezorganizacije i teoriju etiketiranja.

Doktorandica Valentina Kezić sa Sveučilišta u Zagrebu u svome je izlaganju prikazala važnost osnutka i djelovanja radničkih novina osječke tvornice svile Svilana u prvih nekoliko godina njihovog postojanja. Razdoblje vrhunca radničkog samoupravljanja s donošenjem Zakona o udruženom radu 1976. godine pridonijelo je pokretanju tvorničkih novina i otvaranju raznih tema važnih za radnu i životnu svakodnevnicu žena radnica. Primjeri članaka s kritikom poslovanja poduzeća koje je Kezić istaknula u svojoj prezentaciji otvorili su potom diskusiju o postojanju i mogućim oblicima cenzure u ovoj vrsti tiskanog medija. Mirjam Vida Blagojević sa Sveučilišta u Zagrebu u svojoj se prezentaciji pozabavila poviješću razvoja javnog zdravstva i socijalne medicine u međuratnome i poslijeratnom Osijeku. Reorganizacijom rada ustanove za javno zdravstvo u Osijeku u svakom se novom desetljeću nastojalo odgovoriti na nove zdravstvene potrebe lokalnog stanovništva i okolice koju je prije svega mučio nedostatak ulaganja u infrastrukturu, zdravstveno osoblje i neadekvatni program prevencije bolesti stanovništva. Usporeni razvoj zdravstvene skrbi u Osijeku, prema Vida Blagojević, reflektirao se i na lošu demografsku sliku njegovog stanovništva u odnosu na hrvatski prosjek.

Doktorandica Olha Martyniuk s Instituta za istočne i jugoistočne studije Sveučilišta Regensburg u svome je izlaganju pronikla u različite slojeve sjećanja na povijesnu ulogu Crvene armije u oslobađanju i ujedinjenju Ukrajine u Drugom svjetskom ratu na primjerima dvaju ukrajinskih gradova iz različitih predratnih i ratnih konteksta, Ternopila i Vinnicje. Politikom izgradnje spomenika i preimenovanja ulica posvećenih herojima Crvene armije, Martyniuk nas je uvela u različite procese memorijalizacije rata koji su postali osobito vidljivi brisanjem sjećanja na sovjetske heroje u korist lokalnih partizanskih boraca neposredno nakon prvih demokratskih izbora u Ukrajini 1990. godine. Tina Filipović sa Sveučilišta u Zagrebu u svojoj je doktorskoj prezentaciji predstavila okvire političke aktivnosti partizanskih ratnih veterana i njihove organizacije u Sisku tijekom 1970-ih i 1980-ih. Pregledom stupnja uključenosti veterana u svakodnevnu politiku, kao i ciljeva njihovog političkog aktivizma, Filipović je zaključila da je politizacija većinski umirovljenih veterana i njihova politička aktivnost bila jedini način očuvanja njihovog položaja u jugoslavenskome društvu kasnog socijalizma.

Posljednji dan radionice započeo je predavanjem Igora Duda o instituciji mjesnih zajednica u Jugoslaviji kao fenomenu proširene obitelji u kojima su stanovnici pojedinog sela, ulice ili kvarta trebali odlučivati o nizu zajedničkih potreba i projekata u vlastitome životnom okruženju. Ingerencije, strukturu i funkcioniranje mjesnih zajednica kao elementa izravne demokracije i društvenoga samoupravljanja, uz bok radničkome samoupravljanju, Duda je prikazao

na primjerima pojedinih mjesnih zajednica iz čitave Jugoslavije. Doktorandica Milena Błahuta sa Sveučilišta u Varšavi prezentirala je okvire svog istraživanja u kojemu nastoji rekonstruirati točke brisanja i transformacije kolektivnog sjećanja na život u socijalizmu među stanovnicima Borovog Naselja. Uz pomoć intervjua s nekadašnjim radnicima poduzeća za proizvodnju obuće Borovo, ali i analizom suvremenog diskursa o Borovu, a time i o Vukovaru kao mjestu sjećanja, Błahuta pokušava proniknuti u strukturu sjećanja koja uvelike oblikuje poslijeratni identitet grada. Svoj je teorijski okvir pronašla u području poljskih studija socijalizma i tranzicije koji snažno zagovaraju upotrebu biografske metode u istraživanjima. U posljednjoj je doktorskoj prezentaciji Martin Babička sa Sveučilišta u Oxfordu razložio koncept sociotehničkog imaginarija stvaranog od strane filmaša i književnika. Sociotehnički imaginarij gradio se kroz promociju netom izgrađene nuklearne elektrane Dukovany u Čehoslovačkoj kao tvornice budućnosti. Film *Atomic Cathedral* i knjiga *The Harvest of Light*, prema Babički, ogledni su primjeri propagandnog prezentiranja nuklearne energije kao najbolje ekološke alternative u 1980-ima koja pak jamči očuvanje i daljnji rast životnog standarda. Projekt spajanja književnih, prirodnih i tehničkih kraljika za promociju društvenog progresa otkriva nam i karakteristike umjetničke vizije napretka, ekološke osviještenosti i suživota čovjeka s prirodom u kasnome socijalizmu.

Unatoč različitosti tema i metodoloških pristupa ostvaren je kvalitetan znanstveni dijalog između sudionika željnih novih komparacija i sugestija za usmjeravanje vlastitih istraživanja. Pitanja o kojima se vrlo često promišljalo u diskusijama bila su kako ispravno pozicionirati predmet istraživanja, oblikovati ključna istraživačka pitanja i izbjegavati generaliziranje u stvaranju zaključaka. Četverodnevni je susret na mikrohistorijskim temama zavirio u svakodnevicu ljudi u socijalizmu, detektirao proturječnosti između proklamirane politike i prakse, tragao za dubljim objašnjenjima pojedinih fenomena te u konačnici dekonstruirao, odnosno, rekonstruirao socijalizam i kao ideju i kao društveno-političko uređenje. Studije slučaja iz raznih dijelova Jugoslavije, Bugarske, Čehoslovačke, SSSR-a i Alžira pretežito su se fokusirale na primjere iz urbanih, industrijskih središta u kojima je radništvo, barem nominalno, sudjelovalo u izgradnji socijalizma odozdo i time utjecalo na shvaćanje uloge pojedinca u preobrazbi modernog društva. Društveni i politički aktivizam, funkcioniranje samoupravljanja, stvarni položaj radništva, uloga i metamorfoza tradicije u socijalizmu, razne politike sjećanja i djelovanje kulturno-umjetničkih te intelektualnih krugova u naizgled jednoobraznome društvu teme su koje zaslužuju pomniju pažnju povjesničara i drugih istraživača. Okrenutost interdisciplinarnosti, komparaciji i različitim vrstama arhivskih izvora još se jednom pokazala kao važan preduvjet za bavljenje mikrohistorijom.

Doktorske radionice CKPIS-a i Filozofskog fakulteta u Puli održavaju se od 2015. godine, a njihove su teme obično povezane s aktualnim projektima u CKPIS-u ili vanjskim projektima na kojima Centar surađuje. Pozivi za sudjelovanje na doktorskoj radionici, programi te foto i video prilozima održanih radionica dostupni su na internetskim stranicama CKPIS-a. Nakon prošlogodišnje virtualne radionice, ovogodišnja je uspješno održana uživo, a sudionici su u neformalnom dijelu programa posjetili pulski Povijesni i pomorski muzej Istre te privremenu izložbu u muzeju pod nazivom *Dušan Ćurić: Pulska fotoreportaža*. Reporterske Ćurićeve fotografije Pule i pulske svakodnevce od 1960-ih do kraja 1980-ih sjajno su se uklopile u mikrohistorijsku tematiku radionice. Čini se da je glavni cilj radionice – prožimanje različitih istraživačkih koncepcija i percepcija s ciljem uključivanja doktoranada u najnovije tokove historiografije – time uspješno i ostvaren.

Tina Filipović

Centenario del Milite Ignoto 1921 – 2021

U Italiji je 4. studenoga 2021. obilježena 100. godišnjica prijenosa tijela neznanog vojnika u Rim. Zavjetne grobnice u čast nepoznatih palih vojnika počinju se graditi u Europi nakon Prvog svjetskog rata. Prve su podignute 1920. u Francuskoj ispod Trijumfalnih vrata i u Velikoj Britaniji u Westminsterskoj opatiji. U Italiji je ovakvu inicijativu 1920. predložio pukovnik Giulio Douhet, a sljedeće godine, 11. kolovoza 1921., talijanski parlament je odobrio Zakon o svečanom odavanju počasti tijelu neznanog vojnika kojim se željelo odati počast svim palim vojnicima u svjetskom sukobu.

Iz jedanaest grobljâ uz bojišnice, ekshumirana su tijela jedanaest nepoznatih vojnika, koji su potom stavljeni u ljesove identičnog oblika i veličine te okupljeni u bazilici u Akvileji. Dana 28. listopada 1921. furlanka Maria Bergamas, majka poručnika Antonija Bergamasa koji je poginuo i nestao na planini Cimone, imala je zadatak odabrati jedno od jedanaest tijela poredanih u podnožju oltara bazilike u Akvileji. Odabrani lijes je simbolično postao njezin sin, kao i sin svake žene koja je pretrpjela istu bol kao i ona u Prvom svjetskom ratu. Odabrani lijes ukrcan je potom u otvoreni vlak, čijem će se putovanju priključiti cijela nacija. Vlak je na putu od Akvileje do Rima stao na više od 120 stanica, a putovanje je pratila gomila ljudi koji su došli odati počast neznanom vojniku. Procjenjuje se da je oko 8 milijuna ljudi klečalo uz spori ritam prolaska vlaka kroz Italiju. Događaj je bilo toliko važan da je postao temom filma „Slava, apoteoza neznanog vojnika“ (*Gloria, apoteosi del milite ignoto*). Lijes s neznanim vojnikom stigao je u Rim u petak 4. studenoga ujutro. Prolazio je gradom u pratnji golemog mnoštva, a zatim je nošen na ramenima grupe vojnika sa zlatnim medaljama, na čelu s kraljem Vittorioem Emanueleom III. Na kraju je postavljen u nišu u središtu Vittoriana, monumenta u čast prvog talijanskog kralja Vittoria Emanuela III, nazvanog i „Oltar domovine“ (*Altare della Patria*). Od tog 4. studenoga ispred svetišta gori vječni plamen u znak sjećanja na mjesto na kojemu počiva neznani vojnik. Ceremonija prenošenja *Milite Ignoto* (neznanog vojnika), izraza koji je skovao Gabriele D’Annunzio preuzevši ga iz latinskog, predstavljala je snažan trenutak nacionalne kohezije kolektivizirajući osjećaj boli i domovinske ljubavi.

Govoreći o proslavi stote obljetnice, ministar obrane Lorenzo Guerini istaknuo je: „Slaviti Neznanog vojnika danas znači slaviti nacionalno jedinstvo, kao i to što je putovanje Neznanog vojnika ujedinilo Italiju i pridonijelo formiranju naše nacije. Slaviti Neznanog vojnika sto godina kasnije znači slaviti temeljni trenutak u povijesti naše zemlje. To znači slaviti simbol koji odaje počast našoj prošlosti, podsjeća na naše sjećanje koje ujedinjuje narod, jer se pomoću simbola gradi jedinstvo nacije. Prisjećati ga se danas znači prisjetiti se svih naših poginulih u dva svjetska rata, u brojnim mirovnim operacijama provedenim posljednjih godina, kao i svih onih koji svakodnevno žrtvuju svoje živote u službi domovine.“

Proslave stote obljetnice prijenosa tijela Neznanog vojnika na Oltar domovine započele su 1. lipnja 2021., što se podudaralo i s 2. lipnjem, 75. obljetnicom Talijanske republike. Događaju su nazočili ministar obrane Lorenzo Guerini, povjesničar Paolo Mieli i Grazia Riggio Bergamas, unuka Marije Bergamas.

Tijekom proteklih mjeseci pokrenuto je mnoštvo inicijativa za obilježavanje stote obljetnice *Milite ignoto*, uključujući i kovanje kovanice od 5 eura u suradnji s Ministarstvom gospodarstva i financija, tiskanje prigodne poštanske marke, natječaje za škole, koncerte vojnih orkestara fanfara u glavnim talijanskim gradovima, izlete na poprišta Velikog rata, organiziranje raznih aktivnosti kod vojnih spomenika, otvaranje za javnost vojarni i vojnih muzeja, kao i publikacije, konferencije, predstave i izložbe. (Dio obavijesti o tome dostupan je na sljedećoj poveznici: https://www.difesa.it/Content/Centesimo_Anniversario_Milite_Ignoto/Pagine/100-Anni-Milite-Ignoto.aspx.)

MeVe (Venetski Memorijal Velikog rata) inaugurirao je projekt „Jedan za sve. Put Neznanog vojnika“ (*Uno per tutti. Il viaggio del Milite Ignoto*) s ciljem organizacije niza događaja posvećenih produbljanju i promišljanju ove važne stote obljetnice. Kalendar događanja uključuje izložbu „Jedan za sve. Put Nepoznatog vojnika 4. 11. 1921 – 4. 11. 2021“, zatim projekciju restauriranog dokumentarnog filma „Gloria. Apoteoza nepoznatog vojnika“ iz 1921, koji je predstavio povjesničar Marco Mondini te niz susreta posvećenih Prvom svjetskom ratu (<https://www.memorialegrandeguerra.it/2021/10/05/uno-per-tutti-centenario-della-traslazione-a-roma-della-salma-del-milite-ignoto/>).

Još jedna izložba, „Neznani vojnik, žrtvovanje naoružanog građanina za dobrobit nacije“ (*Il Milite Ignoto Sacrificio del Cittadino in armi per il bene della Nazione*) postavljena je u Vittoriano u Rimu. Izložba će biti otvorena od 28. listopada do 2. lipnja 2021. godine.

Drugi važan doprinos proslavama je „Vlak sjećanja“ (*Il treno della memoria*), poseban konvoj koji je od Akvileje do Rima pratio etape vlaka iz 1921. godine. Vlak, koji vuku dvije povijesne lokomotive, vjerna je rekonstrukcija otvorenoga vlaka koji je prevezio lijes neznanog vojnika. Vlak je, zajedno s povijesnim predmetima, u Rim prenio zastavu kojom je bio omotan lijes Neznanog vojnika. U pojedinim vagonima vlaka postavljena je izložba fotografija koje ilustriraju povijest identifikacije neznanog vojnika, te multimedijaska izložba, sa zvučnim i vizualnim instalacijama koje podsjećaju na njegovo putovanje prema Oltaru domovine u Rimu. Vlak je na kolodvorima dočekan službenim proslavama, procesijama i brojnom publikom. U Rim je stigao 2. studenoga i dočeka ga je predsjednik Republike Sergio Mattarella.

Bitno je spomenuti i da je 2020. godine pokrenuta inicijativa „Neznani vojnik, državljanin Italije (1921-2021)“ s ciljem da se „Neznanom vojniku“ dodijeli status počasnog građanina u svakoj talijanskoj općini jer, kako navodi projekt, „danas je došlo vrijeme kada svako mjesto u Italiji može s ponosom prepoznati „očinstvo“ tog Palog vojnika“ (<https://www.movm.it/milite-ignoto-cittadino-ditalia-1921-2021/>).

Za proslavu stote obljetnice obnovljena je i filmska baština. Friulanska kinoteka bavila se restauracijom dokumentarnog filma „Gloria. Apoteoza nepoznatog vojnika“, dok je Sveučilište u Udinama restauriralo i rekonstruiralo prvu verziju filma „Bitka od Astica do Piave“ (*La Battaglia dall'Astico al Piave*), svjedočanstva završne faze Prvog svjetskog rata na talijanskom frontu. Snimke je napravila Kraljevska talijanska vojska 1918. godine, a djelo, 57-minutni montažni dokumentarac, svjedoči o događajima između 14. i 30. lipnja 1918. koji su odlučili ishod druge bitke na rijeci Piave. Između ostalog, prikazan je let iznad Beča predvođen Gabrieleom D'Annunziom, predaja Austro-Ugarske i najava pobjede generala Armanda Diaza.

Nadalje, uz razne emisije, 4. studenoga Rai 1 emitirao je seriju „Marijin izbor“ (*La scelta di Maria*), posvećenu Mariji Bergamas, „majci“ neznanog vojnika. Svoj doprinos dao je i *Lucca Comics & Games*, jedan od najvažnijih zapadnoeuropskih festivala posvećenih stripu, animaciji i igrama, koji je tih dana proslavio i stogodišnjicu Neznanog vojnika, potvrđujući kako popkultura može biti suvremeni jezik kojim se novim generacijama mogu prenositi aspekti prošlosti koju se ne smije zaboraviti (<https://www.tomshw.it/culturapop/centenario-del-milite-ignoto-lucca-comics-and-games/>).

Proslava je završila u Rimu 4. studenoga 2021. svečanom ceremonijom na Oltaru domovine.

Monica Priante